

news letter

Rudolfův majestát –
čtyři sta let poté

Jaroslav Pánek
místopředseda Akademie věd ČR

Jaroslav Pánek:
Rudolfův majestát –
čtyři sta let poté

Václav Klaus:
Hrozba agresivního
keynesiánství druhé
generace

Peter Gauweiler:
Václav Klaus jako
odvážný kacír

Dalibor Roháč:
Recenze –
D. N. McCloskey:
Buržoazní ctnosti

Slavnostní panovnická listina z 9. července 1609, zvaná tak trochu neprávem „Majestát Rudolfa II.“, přináší vedle mnoha jiných dílčích ustanovení epochální formulaci náboženské svobody: „Také již po dnešní den žádný jak z vyšších svobodných stavů, tak ani města, městečka i také selský lid od vrchností svých ani žádného jiného, duchovního ani světského člověka nemají a nemá od svého náboženství odtiskován a k náboženství strany druhé moci ani nižším vymyšleným způsobem přinucován býti.“ Řečeno slovy moderní češtiny, od nynějška nesmí nikdo nikomu brát jeho náboženství, ani mu nesmí žádné náboženství vnucovat. Tato zásada zněla v době, kdy Evropou otráasaly náboženské spory a války, takřka jako zjevení, jako světlo, které zazářilo na prahu 17. století a zvěstovalo v něm osvícenou toleranci a svobodu svědomí na úrovni jednoho z nezadatelných lidských práv. Avšak cesta k této zákonné proklamací byla trnitá a trvala celá dvě staletí, a také její uvádění do života bylo nesnadné a ve svém dobovém vyznění vlastně tragické.

Rozdělené království
Zatímco moderní státy odvozují svou legitimitu od symbolického aktu, jímž lid či

národ svěruje politickou moc představitelům státu, a ukládají nositelům této moci zákonná omezení, panovníci středově-

Tato zásada zněla v době, kdy Evropou otráasaly náboženské spory a války, takřka jako zjevení, jako světlo, které zazářilo na prahu 17. století a zvěstovalo v něm osvícenou toleranci a svobodu svědomí na úrovni jednoho z nezadatelných lidských práv.

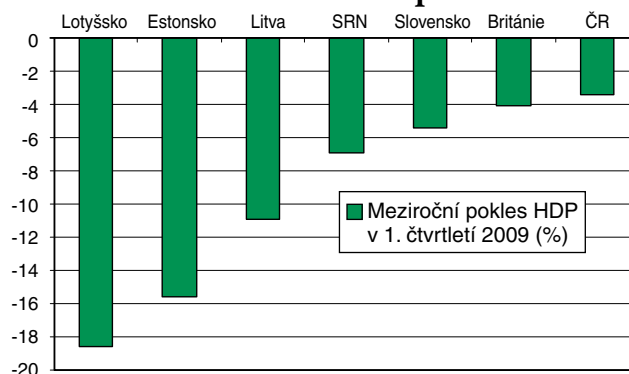
kých a raně novověkých monarchií se pokládali za vládce „z boží milosti“. Vycházeli z propojení světské a duchovní moci a zároveň opírali svou autoritu o mimořádně silné

působení náboženství v životě předmoderních společností. I tato forma legitimizace vlády byla v praktickém životě zpochybnována konkurenčními boji, ale sehrávala jistou stabilizační úlohu, pokud panovník a obyvatelé „jeho“ státu (nebo alespoň jejich většina) vyznávali stejnou víru. Jakmile však došlo k náboženskému rozkolu, bylo třeba hledat nové východisko legitimity státního zřízení. Monarcha zpravidla zastával zásadu náboženské jednoty státu, zatímco s ním konkurující stavy (šlechta a měšťanstvo) spojovaly náboženskou svobodu s principem rozdělení moci mezi několik privilegovaných subjektů.

Českými zeměmi a v širším smyslu i celým západoevropským křesťanstvem otráasla v tomto směru husitská revoluce, která rozdělila pozdně středověkou společnost do dvou nábožensko-politických táborů. Husitský i katolický tábor se pohybovaly mezi dvěma krajnostmi – zápasem o holé přežití na jedné

ČERVNOVÝ GRAF CEPU

Recese v Evropě

Pramen: Eurostat 2009

straně a dosažením výlučného postavení na straně druhé. Husité i katolíci měli, alespoň teoreticky, dvě základní možnosti – buď vést svůj boj až do úplného zničení slabšího soupeře, nebo hledat cestu k soužití a k vzájemné snášenlivosti. Ve válkách trvajících s přestávkami od dvacátých do sedmdesátých let 15. století ztroskotaly jak představy o rychlém obnovení církevní jednoty na katolickém zákla-

*Českými zeměmi
a v širším smyslu i celým
západoevropským
křesťanstvem otřásla
husitská revoluce,
která rozdělila
pozdně středověkou
společnost do dvou
nábožensko-politických
táborů.*

dě, tak i optimistické naděje radikálních husitů na nápravnou proměnu celé křesťanské církve a společnosti.

Několik generací si v tomto neklidném čase zvyklo na realitu „rozděleného království“ a lidé, kteří byli nadáni zodpovědnou prozíravostí, hledali alespoň dočasné řešení. Postupně klesalo zanícení pro náboženské otázky, uvolňovala se jejich vazba na praktickou politiku a otvíral se prostor pro přijatelné zdůvodnění mírového východiska z neustávající krize. Zřetelně je vyjádřil humanistický spisovatel a diplomat Jan z Rabštejna ve svém díle *Dialogus* z roku 1469. Jako umírněný katolík odmítal násilné řešení, které mohlo vést jen k prodlužování vnitřní války mezi husitskou většinou a katolickou menšinou. Tvrdil, že „při vypuzování kacířství u takového množství lidí se neměla nastupovat tato cesta meče a ohně, nýbrž rozumu a lidskosti“. Do popředí se u racionálně uvažujících politiků dostávaly takové hodnoty jako vlast a společný prospěch jejich obyvatel neboli „obecné dobro“. Na nich mělo být do budoucnosti založeno soužití dvou politických proudů, které by se vzájemně tolerovaly.

Po krvavých bojích a zahraničních intervencích se smířlivě smýšlející šlechtici konečně dohodli a na sněmu v Kutné Hoře roku 1485 uzavřeli *náboženský mír*, který již důsledně vycházel z dosaženého poměru sil. Obě strany přistoupily na princip svobody svědomí, navzájem se uznaly a slíbily, že nebudou „ty druhé“ pokládat za kacíře. Nejen páni, rytíři a měšťané, ale dokonce i poddaní získali právo zvolit si náboženské vyznání, což bylo v tehdejší Evropě zcela výjimečné. Problém však spočíval v tom, že mír se vztahoval pouze na dvě stabilizovaná zemská náboženství – na katolicismus a husitský utrakvismus, nikoli na další věroučné proudy. V té době již existovala Jednota bratrská, která se svými vyhraněnými názory na nápravu církve a křesťanské společnosti oddělila od husitů; právě ona se stala předmětem pronásledování jak z katolické, tak i z utrakvistické strany.

Evropská reformace

Na počátku 16. století se situace dále zkomplikovala. Po české reformaci nastoupila i reformace evropská. V Německu se po vystoupení Martina Luthera roku 1517 zrodilo luterství, ve Švýcarsku se o něco později prosadil kalvinismus a vedle nich ještě řada jiných náboženských společenství, která svým vlivem zapůsobila i v českých zemích. Německé obyvatelstvo v pohraničí se přiklonilo na stranu luteránů, čeští dědici husitské víry se rozdělili na tradiční starokališnickou menšinu a na novoutrakvistickou (luteránům blízkou) většinu, kdežto stoupenci Jednoty bratrské našli společnou řeč se švýcarskými kalvinisty.

Tuto spleť situací se snažili zvládnout Habsburkové, kteří roku 1526 nastoupili na český trůn. Museli sice respektovat utrakvisty (brali v úvahu jen konzervativní starokališníky), ale jejich konečným cílem bylo – po dobytí všech evangeliků na katolické náboženství a jejich podřízení

jednotné církevní organizaci. Česká idea náboženské svobody se střetla s habsburským programem vynuceného sjednocení panovníka a jeho poddaných ve víře. Začalo důsledné protireformační tažení habsburské vlády proti většině obyvatelstva Čech a Moravy.

Na obranu náboženské svobody v obou zemích se postavily stavy – páni, rytíři a královská města, přesněji řečeno jejich nekatolická většina. První stavovský odboj v letech 1546–1547 sice ztroskotal, ale zápas evangeliků s Habsburky pokračoval. V každé zemi zvolili jinou taktiku. Zatímco Moravané usilovali o zachování dosavadních zvyklostí, tedy nezasahování panovníka do náboženských poměrů na jednotlivých panstvích, Češi trvali na potvrzení náboženské svobody zákonem.

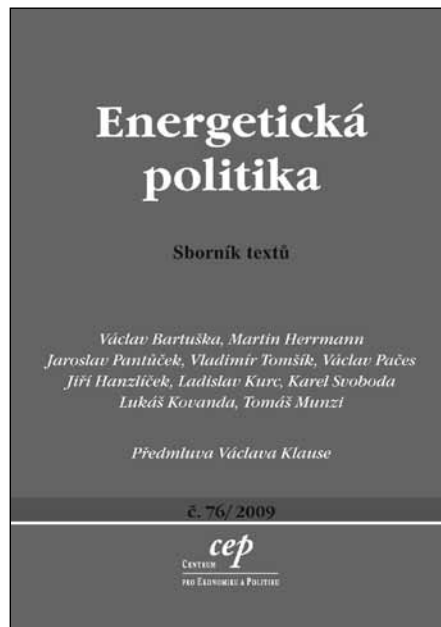
Česká konfese

Roku 1575 dospěli k zásadní dohodě o společném postupu všech evangelických proudů. Bohoslovci

pod ochranou šlechty a měst vypracovali *Českou konfesi*, která měla luteránský základ, ale respektovala i zvláštnosti českého husitství a přihlížela k učení Jednoty bratrské. Nešlo tu o prosté shrnutí rozdílných podnětů, nýbrž o co možná obecný výraz společných rysů českých evangeliků a o zřetelný projev jejich vzájemné snášenlivosti. Čeští bratři si mohli vedle společné konfese ponechat i vlastní vyznání a všichni společně vyloučili jakékoli odsudky kalvinismu, zwingliánství, novokřesťanství a radikálního arianismu.

Nejautoritativnější dokument českých evangeliků prokázal připravenost k soužití a k toleranci v pluralitě vyznání. Bylo to tím důležitější, že Česká konfese a na ni navazující církevní řád nebyly pouhými teoretickými proklamacemi. Za nimi totiž stála politická a ekonomická síla evangelických stavů, neboť v zápase o Českou konfesi se česká stavovská obec rozdělila

NOVINKA

CEP nabízí sborník č. 76/2009 „Energetická politika“, do něhož přispěli **Václav Bartuška, Martin Herrmann, Jaroslav Pantůček, Vladimír Tomšík, Václav Pačes, Jiří Hanzlíček, Ladislav Kurc, Karel Svoboda, Lukáš Kovanda a Tomáš Munzi**. Editorem je **Marek Loužek**. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 70 Kč, 88 stran.

**objednávky na www.cep.cz
tel. 222 814 666, e-mail: cep@cep.cz**

la na dvě křídla – evangelické, které sdružovalo novotrákisty, luterány a bratry, a protireformační, v němž se spojili katolíci a k nim stále více inklinující starokališníci.

Česká konfese vstoupila roku 1575 v život jako ideové a organizační pouto, ale nebyla ještě přijata za legální základnu jednoho ze dvou rovnocenných zemských náboženství. Bylo třeba vyčkat

Vítězství však mělo vážnou slabinu v tom, že Rudolf II. se pod Majestát podepsal jen s nejuvětším sebezapřením.

na novou příležitost, která nastala v době habsburské dynastické krize na počátku 17. století. V době zápasu mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem, který získal převahu v Uhrách, Rakousích a na Moravě, vyvinula česká evangelická opozice na panovníka obrovský tlak. Vytvořila vlastní vládu (direktorium), postavila své vojsko a vyjednávala se stavy sousedních zemí o vzájemné branné pomoci.

Majestát pro náboženskou svobodu

Obavy z válečného střetnutí, na něž nebyl císař připraven, ho donutily, aby z moci českého krále podepsal *Majestát na náboženskou svobodu*. Tato listina z 9. července 1609 a na ni navazující *Porovnání*, smlouva mezi evangelickými a katolickými smýšlejícími katolickými stavy, konečně přinesly legalizaci České konfese jako plnoprávného zemského náboženství. Umožnily vytvoření samostatné církve v čele s defensory (volenými ochránci z řad šlechticů a měšťanů), s konzistorií jakožto správním a soudním centrem a pražskou univerzitou, která se stala ideovým ohniskem českých nekatolíků.

Jednota bratrská, která symbolicky získala Husovu Betlémskou kapli, nadále neměla být pronásledována. Po dvou staletích od počátku české reformace dosáhla ne-

katolická většina plné rovnoprávnosti a zákonné ochrany. Řešení otázek soužití a vzájemné snášenlivosti z roku 1609 navazovalo na princip individuální volby vyznání, zakotvený již v kutnohorském náboženském míru. Opíralo se však o mnohem větší historickou zkušenost, bylo daleko propracovanější a reagovalo na proměnu někdejšího konfesijního dualismu ve skutečnou náboženskou pluralitu.

Po teoretické i organizační stránce nabízel Majestát dlouhodobé řešení dávného problému soužití evangelíků s katolíky a nastolení vytožené svobody svědomí. Listina, kterou stavovští představitelé v čele s Václavem Budovcem z Budova a za podpory Petra Voka z Rožmberka vnutili svému panovníkovi, položila důraz na „lásku a svornost, pokoj a dobré srozumění“, na „zachování obecného dobrého pokoje“ a na právo, aby „každá strana náboženství své, v kterémž se spasení svého důvěruje, volně a svobodně bez utiskování a všech překážek jedni druhým provozovati mohla“. V době, kdy

Majestát jako odraz úsilí o svobodu svědomí tak ostoupil i do České konfederace, jednoho z nejskvělejších útvarů českého právního myšlení.

se západní a střední Evropa rozpadala do znepřátelených konfesijně politických táborů, to bylo obrovské vítězství smyslu pro spravedlnost a nadkonfesijní dorozumění.

Vítězství však mělo vážnou slabinu v tom, že Rudolf II. se pod Majestát podepsal jen s největším sebezapřením. Vydání privilegia chápal jako – pokud možno jen dočasnou – porážku dlouhodobého rekatolizačního kurzu habsburské dynastie. Proto rád zamhouřil oči nad tím, že radikální katolíci z řad katolické šlechty Majestát neuznali. Nejvyšší kancléř Českého království Zdeněk z Lobkovic odmítl listinu po-

depsat, jak bylo jeho úřední povinností, a tak ho v zájmu dohody výjimečně zastoupil nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka. Z Lobkovicovy strany to byla provokace, porušení zemské ústavy a dokonce i formální urážka panovníka, ale Rudolf II. jej přesto z kancléřského úřadu neodvolal. Dal tím najevo, že s odmítavým přístupem k Majestátu ve skrytu duše souhlasí a že nechává bojovným stoupencům protireformace volnou ruku k porušování nově uzákoněné náboženské svobody.

Ústavní krize

Po vydání Majestátu a následné odmítavé reakci ze strany nevlivnějších katolických hodnostářů vznikla situace, kterou lze označit jako permanentní ústavní krizi. Vyhranil se rozpor mezi ústavou a zemskou legislativou na jedné a vládní exekutivou na druhé straně. Zatímco evangelíci měli na své straně zákon, katolíci drželi nejdůležitější úřady. Evangelíci k tomu ovšem trpně nepřihlíželi. Vybuodovali si vlastní paralelní struktury v podobě parlamentního shromáždění („sjezdy stavů podobojí“), svolávaného defensory, a vládního „direktoria“, jež bylo opakovaně ustavováno v době zvýšeného nebezpečí, a to zcela nezávisle na panovníkovi. Direktorium mohlo dokonce od evangelických stavů vybírat daně a svolávat vlastní vojsko. Fakticky tak vznikl „stát ve státě“, který nebyl dlouhodobě slučitelný se zachováním habsburské vlády.

Stupňující se konflikty mezi katolíky a evangelíky vyústily do českého stavovského povstání v letech 1618-1620. Jeho vrcholným projevem se stalo vyhlášení nové ústavy českého státu, takzvané *České konfederace*, dne 31. července 1619. V tomto pozoruhodném dokumentu o sto člancích byla zakotvena proměna habsburské monarchie do podoby soudržného svazku svobodných středoevropských zemí. Náboženská otázka měla být vyřešena ve smyslu Majestátu z roku

1609 a ve všech zemích měly vzniknout obdobné církevně politické orgány. Nejen dobrá vůle vrchností, ale nyní i zákon a stálé instituce se měly stát zárukou náboženské svobody. Katolíci sice nezískali zcela rovnoprávný přístup k úřadům, což bylo

Po bělohorské porážce snad sám Ferdinand II. osobně zničil Majestát z roku 1609 odštížením přivěšené pečeti a rozříznutím pergamentu.

v době války s katolickými Habsburky pochopitelné, ale nebyli pro svou víru pronásledováni. Majestát jako odraz úsilí o svobodu svědomí tak vstoupil i do České konfederace, jednoho z nejskvělejších útvarů českého právního myšlení.

Po bělohorské porážce snad sám Ferdinand II. osobně zničil Majestát z roku 1609 odštížením přivěšené pečeti a rozříznutím pergamentu. Bylo to navýsost symbolické gesto, jímž se vítězní Habsburkové jasně distancovali od ideje náboženské svobody a přihlásili se ke konfesijnímu absolutismu. V tehdejší Evropě nebyli jediní, kdo si tak počínal. Nicméně svým postupem stvrdili povahu středoevropského soustátí, jemuž potom vládli ještě tři staletí.

Slýcháme-li dnes od některých obdivovatelů habsburské monarchie, že byla předchůdcem EU, pak si právě v souvislosti s Majestátem a jeho zrušením připomeneme, že se tato monarchie rodila na popravíštích opozičních sil, na obrovských konfiskacích majetku, na tvrdém centralizačním kurzu a ovšem také na vyhánění nebo ideovém znásilňování všech jinověrců. Netřeba zastírat, že tato monarchie přinesla i jisté modernizační prvky a trvalé kulturní hodnoty. Rozhodně se však vyznačovala popřením politických svobod a lidských práv, z nichž některá – včetně svobody svědomí – dokázali naši předkové přesvědčivě formulovat už na prahu novověku. ■

Hrozba agresivního keynesiánství druhé generace

Václav Klaus

Po celá staletí a tisíciletí, a to velmi pomalu, probíhá ve světě evoluční vývoj, který v sobě zachycuje a do jisté míry uchovává veškerou předcházející zkušenost lidstva. Některé události tento pohyb posunou a urychlí. Dovolují si tvrdit, že právě teď žijeme v době, která je ve svých významných aspektech důsledkem, či dokonce produktem velké krize dvacátých a třicátých let, resp. toho, jak byla tato krize interpretována. Byla přijata jako důkaz neudržitelnosti dosavadní formy kapitalismu, a to vedlo k dalekosáhlým zásahům do fungování a institucí tohoto unikátního a ve své podstatě křehkého a zranitelného společenského systému.

Keynes elitář

Kapitalismus měl své kritiky vždy. Měl svého Marxe (a celou řadu dalších), ale vždy to byla kritika zvenčí a s výjimkou vzniku Sovětského svazu (a jeho satelitů) se tato kritika nikdy nestala součástí systému samotného. Nikdy nebyla většinově přijata jako východisko radikální změny společenského uspořádání (mluvím o světě Západu).

V třicátých letech tomu bylo jinak. Tehdy vznikla scientistně se tvářící doktrína, která byla navíc zformulována nikoli outsiderem, ale jednou z výrazných osobností tehdejšího establishmentu ekonomické vědy (univerzita v Cambridge), kulturní sféry (skupina londýnské Bloomsbury), hospodářské politiky (významné funkce na klíčových mezinárodních konferencích po první i druhé světové válce) *Johnem Maynardem Keynesem* a této líbivé, snadno pochopitelné

a snadno politicky uchopitelné doktríně bylo uvěřeno. A věřilo se jí dlouhá desetiletí, minimálně do počátku 70. let, kdy kumulace tehdejších hospodářských problémů vedla ke vzniku – pro keynesiánce nevysvětlitelného fenoménu – tzv. stagflace (toto slovo vzniklo jako spojení částí slov stagnace a inflace).

Keynes svým geniálním citem vystihl, po čem byla společenská poptávka. Podařilo se mu dostatečně přesvědčivě dezinterpretovat kapitalismus (a karikaturou významného klasického ekonomy Jeana-Baptisty Saye i celou dosavadní ekonomickou vědu) a podařilo se mu vnútit ekonomům, politikům i mé-

*Keynes svůj
geniálním citem vystihl,
po čem byla
společenská poptávka.*

diím, že jedinou budoucností kapitalismu je razantní vstup státu do ekonomiky formou rozsáhlých „státních výdajů“, které budou doplňovat inherentně nedostatečnou „efektivní poptávku“ nestátního sektoru ekonomiky, tedy nás všech – v roli spotřebitelů či investorů.

Keynes byl vždy elitářem, a proto si navíc myslel, že stát (reprezentovaný lidmi osvěcenými, jako je on sám) bude peníze daňových poplatníků vydávat lépe než oni sami. Otázku selhání trhu dramaticky „přehrával“, otázku selhání státu si vůbec nekladl. Byl prototypem postavy zvané „philosopher-king“, což je fenomén i u nás v polistopadové éře poměrně často se vyskytující. Je to někdo, kdo se cítí být povolán nás ostatní řídit.

Keynesiánství vyhrálo

Pro potřeby tohoto textu budu – zcela záměrně – abstrahovat od nesmírně zajímavé, desetiletí probíhající diskuse o rozdílu mezi Keynesem a keynesiánstvím, vedoucí až ke knihám s názvy „Byl by Keynes keynesiáncem?“ Četl jsem jich mnoho. Keynes, a tak už to u velkých

*Otázku selhání trhu
dramaticky „přehrával“,
otázku selhání státu
si vůbec nekladl.*

osobností bývá, byl širším a hlubším myslitelem než jak vypadá zploštělé keynesiánství v učebnicích pro studenty prvního ročníku ekonomie. S tím plně souhlasím. Ale, jak prohlásil jeden z jeho velkých žáků a následníků Paul A. Samuelson, „síla doktríny se nejlépe pozná v její vulgarizaci“, a proto pro naši dnešní diskusi rozdíl Keynesa a keynesiánství není důležitý (pro pořádek uvádím, že to Samuelson řekl o Marxovi).

Keynesova výchozí premisa zněla: trh selhal a tudíž je třeba, aby nastoupil stát. Proto masivní státní výdaje libovolného typu, ale je třeba připomenout, že Keynesovi šlo primárně o tzv. multiplikátor, vytvářející různé druhy příjmů, v součtu národní důchod, HDP, nikoli o tvorbu nových výrobních kapacit. Odtud jeho důraz na „důchodotvorný“, nikoli „kapacitotvorný“ efekt dodatečných výdajů. Odtud také jeho slavný příměr, že stačí dávat bankovky do lahví, ty zakopat a potom zase vykopávat. Multiplikátor „pracuje“, jakkoli je to činnost neproduktivní (když jsme o tom v polovině 60. let v Ekonomickém ústavu ČSAV prvně diskutovali, sami, bez jakýchkoli učitelů, protože ti neexistovali, hned nás napadlo, že prvním keynesiáncem byl Karel IV., když dal na Petříně stavět „hladovou zed“). Proto deficitní financování

státního rozpočtu. Proto regulace ekonomiky. Proto nacionalizace. Proto zásahy teď, ať jsou dlouhodobé důsledky jakékoli. Keynesovo „in the long run, we are all dead“ mluví za všechno.

Keynesiánství, resp. na něm založená politika států vyspělého Západu, vyhrálo. Srovnáme-li podíl státních výdajů na HDP v roce 1930 a v roce 2000, rozdíl je enormní. Srovnáme-li míru zdanění, opět veliký rozdíl (a to bychom měli rok 1930 srovnávat spíše s rokem 1980, tedy se světem před R. Reaganem a M. Thatcherovou). Srovnáme-li výši státního dluhu, platí totéž. Srovnáme-li tehdejší a dnešní podíl sociálních příjmů na celkových příjmech, opět vidíme enormní rozdíl. Srovnáme-li počet státních úředníků, vidíme totéž. Srovnáme-li počet stránek legislativy, je to stejné.

Všechno to navíc funguje jako tzv. „ratchet effect“ (což z nedostatku lepšího termínu překládáme jako „efekt západky“), čili pohyb je možný jen v jednom směru, stále „kupředu“, i když je to progres velmi fiktivní. Spíše neprogres. Ukazuje se, že se opačný pohyb dá prosadit jen v takové „revoluční chvíli“, jakou byl např. pád komunismu. Tehdy jsme státu radikálně ubrali (i když i tehdy nám to dalo moc práce), ale od té doby jsme se – částečně jako důsledek proměn domácí politiky, ale zejména jako import z Evropské unie – k celosvětovému trendu připojili.

Politika deregulace, deetatizace, denacionalizace, desubsidizace ekonomiky u nás skončila druhou polovinou 90. let. První dekáda dvacátého prvního století už byla naprostým vítězstvím sociáldemokratismu v jeho nejružnějších převlecích (jedním z převleků je evropský křesťanský demokratismus, druhým česká „rozkrácená“ pravice), v jiné terminolo-

gii vítězstvím keynesiánství. A právě to se zrodilo v předcházející velké krizi.

Současná krize

I teď jsme v krizi větší, než byly krize posledních desetiletí (i když např. pád komunismu, který žádnou souvislost s keynesiánstvím neměl, vyvolal daleko větší ekonomické ztráty než dnešní krize). Před několika měsíci jsem tuto krizi srovnal s chřipkou, což vyvolalo velkou nelibost. Trvám na tom, že je dnešní krize spíše chřipkou, když už používáme lékařské příměry, než rakovinou, morem, AIDS, či infarktem. Navíc, tento příměr jsem použil s jiným záměrem.

Říkal jsem, že chřipka trvá týden, když se neléčí, a sedm dní, když se léčí, neboli vyjádřil jsem tím svou velkou nedůvěru v možnosti léčení krize „infúzemi“ peněz státem. Nechtěl jsem tímto příměrem zlehčovat dopady krize, jak mi je opakovaně podsouváno. Krize musí proběhnout. Je ozdravným procesem.

Krize je nezbytnou a ničím nenahraditelnou likvidací chybných, a proto neudržitelných ekonomických aktivit. Není rozumné ji eliminovat umělým udržováním těchto aktivit za peníze daňových poplatníků.

Krize je nezbytnou a ničím nenahraditelnou likvidací chybných, a proto neudržitelných ekonomických aktivit. Není rozumné ji eliminovat umělým udržováním těchto aktivit za peníze daňových poplatníků.

Bylo by možné věnovat se i analýze příčin dnešní krize, ale to není ambicí tohoto textu. Spíše je třeba říci, co ji nezpůsobilo. Určitě ji nezpůsobil Keynesův nedostatek „efektivní poptávky“, neboli nedostatečné množství spotřeby či investic ze strany soukromých subjektů. Proto ji nemůže vyřešit ani doplňování oné nedostatečné efektivní poptávky státem podle Keynesových receptů. Krize vznikla ambiciózními,

ale iracionálními zásahy státu do úrokových sazeb a do rozsahu nabídky peněz v USA, doprovázenými mylnou státní regulací finančního sektoru. Neadekvátně nízké úrokové sazby v sektoru bydlení vytvořily nerovnováhu, která musí být odstraněna, nikoli dalším přílivem peněz uměle udržována. Bublina musí splasknout, nikoli být dále „dofukována“. Ale to opravdu není tématem tohoto článku.

Krize dříve či později pomine. Dlouhodobá škoda

Trh buď je, nebo není.

vznikne jinde. Odpůrcům trhu se podařilo znovu vytvořit rozsáhlou nedůvěru k systému, ale tentokrát nikoli ke kapitalismu volného trhu, k systému laissez-faire, ke kapitalismu Adama Smitha, Friedricha von Hayeka, Miltona Friedmana jako tomu bylo před sedmdesáti až osmdesáti lety, ale k vysoce regulovanému, postátněmu kapitalismu současnosti. Dnešní kritikové se sice tváří, jako by dnešní systém nebyl regulován, jako by nebyl státem nesmírně ovlivňován, jako by šlo opravdu o systém typu „free market“, ale to není pravda. Jsme úplně jinde. Současní socialističtí „vizionáři“ – přes svou, leckdy odlišnou rétoriku – naznačují, že jim ani tento postátněný kapitalismus nestačí. Nestačí jim Keynesova revoluce. Chtějí udělat revoluci další – trh ještě více omezit.

Úkol naší doby

Začíná se to blížit reálnému socialismu. Trh není považován za autonomní systém, ale za nástroj – v rukou vyvolených – k produkci ekonomických statků. Sem míří výroky typu „ekonomika musí sloužit lidem“, „finanční systém ve službě lidstvu“, atd. Ani radši neuvádím autory těchto výroků, ale nositelé Nobelovy ceny za ekonomii Stiglitz a Krugman říkají něco velmi podobného.

Nejsem si jist, zda kapitalismus další takový kvalitativní posun přežije. Trh buď je, nebo není. Trh není nástrojem,

což si chtěli myslet centrální plánovači, když i oni pochopili, že to úplně bez trhu nejde. Chtěli ho proto používat, ale

Úkolem naší doby není nic jiného než keynesiánství „druhé generace“ nedopustit.

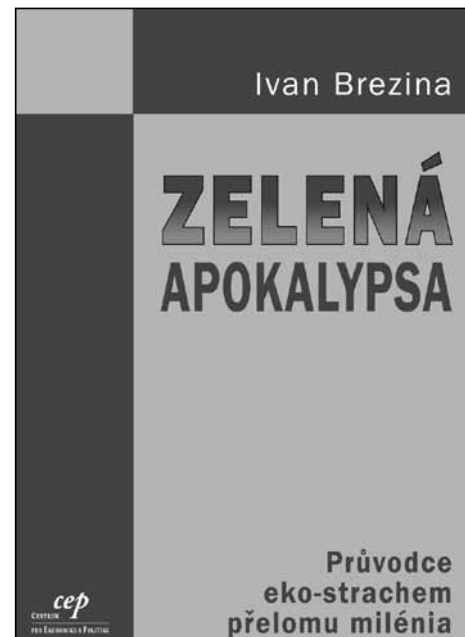
trh k používání není. Trh je výsledkem dobrovolné lidské aktivity, kdy lidé – ve svém zcela vlastním zájmu – nabízejí ostatním něco, co umí lépe než oni, v čem mají komparativní výhodu. Nabídka zboží a služeb je výsledkem fungování trhu, bez něho žádná produkce zboží a služeb být nemůže. Produkce zboží a služeb není vedle trhu, je jedním a tímtéž. A dnešní krizi nezpůsobil trh, ale zásahy státu do trhu. Vyloučit budoucí krize dalšími zásahy do trhu proto nelze. Je možné trh zničit a zejména v Evropě už od toho nejsme daleko.

Úkolem naší doby není nic jiného než keynesiánství „druhé generace“ nedopustit. Nesmíme zopakovat třicátá (a navazující) léta. Zásahy státu do fungování trhu musíme omezovat, nikoli rozšiřovat. Nevím však, jak toho docílit. Skutečná demokracie by možná takový krok umožnila. Možná. Ale jsem si jist, že dnešní evropská postdemokracie k tomu vést nemůže. V ní je hlas občana nesmírně slabý a den za dnem dále zeslabuje. Moc nevolených byrokratů, nemajících trh v lásce, naopak nezadržitelně roste.

Demokraté a liberálové (v evropském smyslu) ve třicátých letech intelektuálně i politicky selhali a nápor nedůvěry v trh nedokázali odrazit. Jde jen a jedině o to, abychom podobným či dokonce horším způsobem nedopadli dnes i my.

*Lidové noviny,
25. dubna 2009*

NABÍZÍME

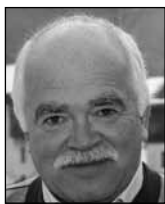

CEP nabízí knihu **Ivana Breziny „Zelená apokalypsa“**. Autor v ní poutavým a čtivým způsobem vyvrací řadu populárních mýtů o životním prostředí. Zabývá se změnou klimatu, energetikou, geneticky modifikovanými plodinami, globalizací, recyklací odpadu, ekoterorismem, národním parkem Šumava, nevládními ekologickými organizacemi, Stranou zelených a různými dalšími ekologickými tématy. Předmluvu ke knize napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 200 Kč, 440 stran.

**objednávky na www.cepin.cz,
tel. 222 814 666, e-mail: cep@cepin.cz**

Václav Klaus jako odvážný kacír*

Peter Gauweiler
poslanec Spolkového sněmu za CSU

Dovolte mi, abych začal citátem, který pochází z velmi konfrontačního dialogu mezi zástupci jedné kontinentální centrální moci a jedním známým Čechem: „Komise nařizuje: 1. Pokorně uznáš své omyly v předkládaných článcích; 2. přísahaj, že je navěky věků nebudeš hájit, hlásat či učit; 3. veřejně je odvoláš; 4. přiznáš svůj omyl a začneš hlásat opak.“

Váš odhad je chybný! Tento citát nepochází z 5. prosince 2008 z protokolu návštěvy poslanců Evropského parlamentu na Pražském hradě, při které byl prezident Klaus obviněn z kacírství proti Lisabonské smlouvě. Citát, který jsem zde přečetl, pochází z doby dávnější. Byl vyřčen v červnu 1415 kostnickým koncilem. Tenkrát měl být vzpurný kacír Jan Hus – před očima císaře Svaté říše římské Zikmunda – přinucen ke zřeknutí se svých názorů, což se, jak známo, nestalo.

Přesto nebyl původní omyl odhadu úplně nepochopitelný. Poslední vystoupení evropských poslanců na Pražském hradě, jejich arogance, historická ignorance a nedostatek tolerance – nehledě na chybějící eleganci v diplomatickém styku – s tím byl srovnatelný. Jsme Vám, vážený pane prezidente, velmi vděční, že jste zveřejnil záznam z tohoto jednání na internetu a seznámil tak s jeho obsahem širší veřejnost. Já osobně lituji toho, že se na tomto výstupu

* Laudacio Dr. Petera Gauweilera, člena německého spolkového sněmu, bývalého státního ministra, k udělení Zlaté medaile Konráda Peutingerera prezidentu ČR Václavu Klausovi. Mnichov, 18. května 2009. Z němčiny přeložila Petra Strýčková. Titulek a mezititulky jsou redakční.

významně podíleli i mí dva krajané.

Peutingerova cena

Dobrych sto let po tomto výslechu a po kacírském procesu proti Husovi, který se konal roku 1415, k sobě velký augšpurský humanista Konrád Peutinger demonstrativně na večeri pozval Martina Luthera, ačkoliv s ním nesdílel jeho náboženské přesvědčení. Bylo mu to zle vyčítáno, ale Konrád Peutinger se – jako tolerantní politik města Augšpurku a jako rádce dvou císařů – zasazoval o svobodu myšlení a proto hledal rovnováhu mezi znesvářenými náboženskými stranami své doby.

Skoro 600 let po kacírském procesu proti Janu Husovi a skoro 500 let po společné večeri u Konráda Peutingerera zde dnes, 18. května 2009, můžeme přivítat prezidenta České republiky Václava Klause. Chci zopakovat jasná, varovná a odvážná slova, která jste na Pražském hradě pronesl směrem k poslancům Evropského parlamentu, kteří se při návštěvě chovali jako vyšetřovatelé tajné policie v totalitním režimu: „Evropskou hodnotou je především svoboda a demokracie, o tu jde občanům členských států EU především a dnes se v EU velmi vytrácí. Je třeba je bránit a usilovat o ně.“

Za tato zřetelná a jasná slova Vám musíme děkovat a vážit si Vás. Jaké ocenění by pro Vás bylo vhodnější než Zlatá Peutingerova medaile, která je také medailí svobody. Jistě Vás potěší, že jedním z Vašich předchůdců, nositelů této medaile, byl Friedrich-August von Hayek. Před několika dny, 10. května 2009, Vám byla udělena cena Nadace Friedricha Augusta

von Hayeka, kterou Vám předal náš bývalý spolkový prezident Roman Herzog. Tato cena dle Romana Herzoga představuje vděk a uznání za ochranu volného tržního hospodářství, za řád, „jehož stěžejním bodem je svoboda jednotlivce“. Obě ocenění se výborně doplňují.

Velký humanista Konrád Peutinger byl duchovním předchůdcem Friedricha Hayeka. Na říšském sněmu ve Špýru roku 1530 bránil kupce před útoky státu a zdůrazňoval právo na svobodné podnikání. Poukazoval na to, že ekonomické sledování vlastního prospěchu (propia utilita) hospodářství celkově upevňuje a tím zvyšuje všeobecné blaho (commoditas publica) – Hayekovo „in nuce“ latinsky.

Fundamentalista svobody

Časopis „Die Zeit“ Vás, pane prezidente, 31. prosince 2008 nazval „Der Fundi der Freiheit“, „fundamentalistou svobody“. Jistě, není to s Vámi jednoduché. Máte nejen řečnické schopnosti, ale také je buřičským způsobem využíváte. Kdo Vás srovnává s Vašimi kritiky v EU, srovnává blesk s krabičkou mokřých sirek. Jak by řekl kritik Reich-Rainicki, patříte k „narušitelům klidu“. Vaším tématem byla a je Evropa a svoboda evropských národů. Tímto tématem se zabýváte stejným způsobem, jakým svého současníka Ludwiga Börne před půldruhým stoletím vnímal Heinrich Heine: Tohoto tématu „se pak stačí jen dotknout, aby vyvolalo nejdivočejší a nejbolestivější myšlenky, které ukrýval ve své duši“.

Na to dnes skoro nejsme zvyklí. Naše uhlazená politická mluva se úzkostlivě vyhýbá polemice s politicky korektním duchem času. Vy se naproti tomu stavíte proti lhostejnosti a zasazujete se o odvahu k zodpovědnosti. Odvaha znamená nemlčet ve chvílích, kdy by se mělo mluvit nahlas. Jen ten, kdo má odvahu, může ovlivňovat mínění druhých. Slavná odbornice na demo-

skopii Noelle-Neumannová ve své knize „Spirála mlčení“ popsala, proč tak málo lidí v Německu říká, co si myslí a proč přijímají veřejné názory, které často nesdílejí. Paní Noelle-Neumannová píše: „Jen ten, kdo se nebojí izolace, může změnit veřejné mínění.“

Všichni známe fenomén, který nám autorka ve své knize připomíná. V dnešní době chce být každý na straně vítěze a heslo „s vlky výtí“ se v současnosti ztotožňuje s mlčením. Mlčení je dle Noelle-Neumannové tak lákavé proto, že jej lze považovat za souhlas. Jako příklad uvádí Noelle-Neumannová úpadek francouzské církve v polovině 18. století, jehož hlavní příčinou bylo „oněmění“ církve před negativními trendy, přizpůsobení se skrze mlčení. Neboť, jak uvádí, lidé, „kteří se ještě drželi staré víry, se báli, že jsou jediní, kteří jí zůstali věrni, a protože se více báli vyloučení z církve než jejich omylů, tak se přidali k většině, aniž by smýšleli jako oni.“

Kdo – z kteréhokoli politického tábora – by nepovažoval za vysoce moderní následující větu: „Strach z odpovědnosti je nemocí naší doby.“ Tato věta byla vyřčena před více než 120 lety a pochází z úst Otty von Bismarcka. Tato věta je moderní proto, že my všichni dnes místo odvahy k zodpovědnosti často volíme útek před ní, bázlivě se rozhodujeme, abychom za něco nemuseli nést odpovědnost.

Lisabonská smlouva

Náš host, prezident České republiky Václav Klaus, jedná přesně v rozporu s tímto Bismarckovým výrokem a proto jsme rádi, že mu můžeme udělit tuto cenu. Václavu Klausovi – hlavě státu, která přijímá odpovědnost. Jsem rád, že získáváte ocenění zastánce svobody v Evropě také proto, že sdílím Vaše obavy a výhrady k Lisabonské smlouvě. Proto jsem také vystoupil proti smlouvě u Vysokého ústavního soudu v Karlsruhe. ▶

S mými námitkami se tedy nacházím v dobré společnosti. Roman Herzog, náš bývalý spolkový prezident, který předal prezidentu Klausovi Hayekovu medaili, se v souvislosti s vývojem uvnitř EU vyjádřil následovně: „Nabízí se otázka, zda můžeme Spolkovou republiku Německo stále ještě označovat za parlamentní demokracii“ a „Tato ústava by měla být zamítnuta.“ (Welt am Sonntag, 14. ledna 2007).

Lisabonská smlouva se stává nadústavou a snižuje národní ústavy na úroveň, jakou v Německu mají zemské ústavy ve vztahu ke spolkové ústavě. Spolková ústava se stane ústavou podřadného řádu. Lisabonská smlouva dělá z Evropského soudního dvora nadústavní soud pro všechny členské země EU a bere Spolkovému ústavnímu soudu jeho kompetence rozhodovat o otázkách německého ústavního práva s konečnou platností. S Lisabonskou smlouvou ztratí členské státy ve své podstatě svoji státnost a stanou se regionálními samosprávami, jak je také smlouva označuje. Své námitky shrnuji do následujících tří bodů:

1) Směřováním Evropské Unie ke vzniku evropského

spolkového státu dochází k narušování principu suverenity.

2) Přerušením legitimačního řetězce, který existuje uvnitř evropských států, dochází k narušování demokratického principu a k narušování principu rovnosti na evropské úrovni. K demokracii dále patří princip zodpovědnosti, tedy možnost kontroly všech svrchovaných aktů lidem a možnost postihu prostřednictvím odvolání veřejných činitelů. Touto cestou si národ žijící v demokracii chrání princip dělby moci, tedy striktní oddělení výkonné, soudní a zákonodárné moci.

3) Narušování záruk v oblasti lidské důstojnosti a dalších základních práv, protože Charta základních práv EU, která je dle Lisabonské smlouvy závazná, připouští možnost nerespektovat lidskou důstojnost. Dále to v různých oblastech osvobozuje německou státní moc od povinné vazby na základní německá ústavní práva.

Příklad Spojeného království Velké Británie ukazuje, že výhradám tohoto typu může být vyhověno. Britská dolní komora Lisabonskou smlouvu ratifikovala, ale před ratifi-

kačí si svou suverenitu pojistila mnoha podmínkami.

Existence Evropy není díky bohu založena na této nečitelné smlouvě, která byla vědomě vytvořena jako nečitelná. Z toho důvodu je na těch několik málo lidí, kteří ji nejen četli, ale měli odvahu ji kritizovat, činěn nátlak, stejně jako na našeho ctěného hosta. Tím porušují původní evropskou myšlenku – myšlenku svobody.

Střed Evropy

Když chtěl kdysi Napoleon určit, kde je střed Evropy, našel jej – ke svému vlastnímu údivu – někde mezi Regensburgem a Prahou. Obě země – Bavorsko a Čechy – jsou do jisté míry srdečními komorami Evropy. Tak to vždy bylo a tak to je i po naší smutné minulosti. Přesto si mnozí i po dvaceti letech nejsou vědomi základní změny, která v Evropě nastala. Přitom jsou si, nehledě na velikost a význam, oba sousedé nalevo i napravo od Bavorského a Českého lesa dost podobní.

Slyšíme to i v jejich hymnách: Zatímco mnohé země ve svých hymnách chválí s velkým a mnohdy také prázdným a často také téměř krvelačným patosem

svou vlast, opěvují tito oba sousedé krásu svých vlastí. Naše bavorská hymna říká: „Zde je nejnaléhavější prosba k Bohu. Necht' jsou uchovány barvy naší oblohy, bílá a modrá.“

Česká národní hymna říká: „Kde domov můj, kde domov můj? Voda hučí po lučinách, bory šumí po skalínách, v sadě skví se jara květ, zemský ráj to na pohled! A to je ta krásná země, země česká, domov můj, země česká, domov můj!”

Až se budete, vážený pane prezidento, vracet z Bavorska do Prahy, vrátíte se do města, které bylo po mnoho let významnou evropskou metropolí. Těžiště Evropy se ale posouvá zpět ke svému starému středu. Tomuto posunu, ve vší jeho symbolické síle, by nemělo být bráněno.

Od Arnolda J. Toynbeeho víme, „že osud společnosti stále znovu závisí na tvořivých menšinách“. Pokud si chce evropský kontinent v budoucnu zůstat věrný, pokud chce sobě a světu zůstat symbolem a vzorem, pak může být rád, když na něm vyrostou tak silně, tvůrčí „menšiny“ jako prezident Václav Klaus, kterému dnes s poděkováním udělujeme tuto cenu. ■

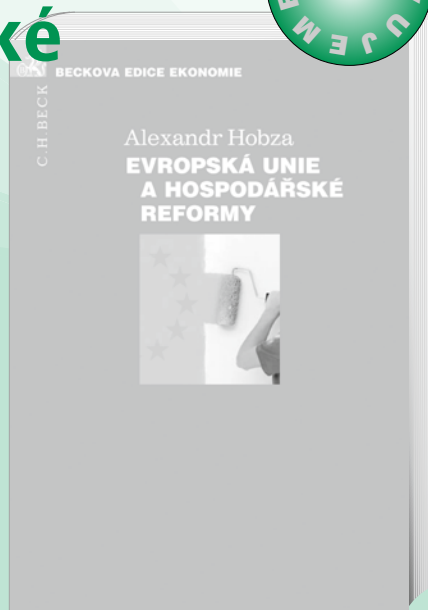
ALEXANDR HOBZA

Evropská unie a hospodářské reformy

brožované, cca 380 s.
obj. č. BEK 21
ISBN 978-80-7400-122-2

Publikaci lze objednat s 5% slevou v e-shopu na adrese www.beck.cz, nebo písemně na adrese: Nakladatelství C. H. Beck, Řeznická 17, 110 00 Praha 1, tel.: 225 993 959, fax: 225 993 920, e-mail: beck@beck.cz

- ✓ Strukturální reformy a ekonomická výkonnost
- ✓ Strukturální reformy na dílčích trzích
- ✓ Reformní komplementarity
- ✓ Politická ekonomie reforem
- ✓ Koordinace strukturálních reforem
- ✓ Lisabonská strategie
- ✓ Strukturální aspekty asociace České republiky k EU
- ✓ Překážky růstu, strukturální slabiny a reformní strategie ČR

RECENZE – DEIRDRE N. MCCLOSKEY: BURŽOAZNÍ CTNOSTI

Dalibor Roháč

St Anthony's College, University of Oxford

Buržoazní ctnosti (McCloskey, D.: *The Bourgeois Virtues. Ethics for an Age of Commerce*: Chicago, Chicago University Press 2006, 634 s.) je důležitá kniha, která přichází s odvážnou obhajobou kapitalismu. Narozdíl od většiny podobných prací je základ pro tuto obhajobu etický. Hlavní argument knihy se netýká toho, zda nás soukromé vlastnictví a *laissez faire* dělá bohatšími, ale toho, zda a jakým způsobem nás kapitalismus dělá lepšími lidmi. Odpověď autorky je jednoznačná: žádné jiné společenské uspořádání nepodporuje rozkvět lidských ctností tak jako právě kapitalismus.

Utilitarismus a morálka

Kniha je první ze zamýšlené čtyřdílné série. Druhá, už prakticky dokončená práce se věnuje konkrétním historickým okolnostem, z kterých se obyvatelé bohatých měst v Británii a Holandsku stávali ctnostnějšími. *Buržoazní ctnosti* je možné přirovnat – jak do potencionálního významu, tak i filozofického ukotvení – k slavné *Teorii mravních ctností* Adama Smitha. Podobně jako Smith, i Deirdre McCloskey – profesorka ekonomie, historie, angličtiny a komunikace na University of Illinois v Chicagu – vidí člověka jako bytost motivovanou nejen sebezájmem, ale i jinými faktory. Právě důraz na tyto jiné faktory činí recenzovanou knihu velmi přesvědčivou a schopnou oslovit i levicového skeptika.

Utilitaristické zdůvodnění kapitalismu vychází z ekonomické teorie, která modeluje člověka jako aktéra maximalizujícího užitek a ukazuje, že soukromé vlastnictví a konkurenční trhy vedou k všeobecnému blahobytu. V tomto pojetí je všechno jednání –

včetně jednání motivovaného přátelstvím, ctí či smyslem pro povinnost – jen instrumentální pro maximalizaci užtku. Tento model člověka jako racionálního egoisty má své opodstatnění a právem tvoří základ moderní ekonomie. Bylo by však naivní si myslet, že zachycuje všechno důležité v lidském životě, zvláště v jeho morální rovině. Introspekci můžeme nahlédnout, že lidské motivace jako láska či lojalita unikají standardnímu

Spravedlnost, individuální práva, a pocit, že každý dostává právě to, co si zaslouží, je možné označit za etický základ kapitalismu.

mikroekonomickému pohledu. Koneckonců, zkuste svému partnerovi či partnerce říci, že vaše náklonost k němu anebo k ní je jen prostředkem k maximalizaci vašeho užtku!

Deirdre McCloskey proto tvrdí, že skutečně přesvědčivá etická obhajoba kapitalismu si vyžaduje více než jen důraz na chování maximalizující užitek. To by se dalo charakterizovat jako tradiční antická ctnost prozíravosti (*prudentia*). Morální argumentace potřebuje čtyři pohanské ctnosti – prozíravost, mírnost, odvahu a spravedlnost – a potřebuje i tři tradiční křesťanské ctnosti – víru, naději a lásku. Zatímco čtyři ctnosti antického světa jsou orientované k člověku samotnému, případně k jiným lidem, tři křesťanské ctnosti mají za svůj objekt transcendentálnost.

Podle McCloskeye je právě kombinace těchto sedmi ctností tím, co utváří povahu moderního člověka. Je třeba zdůraznit, že uznání třech křesťanských ctností je slučitelné jak s agnosticis-

mem, tak i s ateismem. Podle McCloskeye je transcendentálnost vlastní každému člověku a je úplně v pořádku, zda její naplnění člověk hledá v umění, hudbě či vědecké práci a ne v organizovaném náboženství. V tomto pojetí je náboženství – a speciálně křesťanství – zase úplně slučitelné s kapitalismem a nestojí s ním v žádném rozporu. Ba dokonce, kapitalismus celkem jednoznačně podporuje rozvoj všech těchto sedmi mravních kvalit.

Etický základ kapitalismu

„Nejburžoaznější“ ctností je prozíravost. Schopnost se inteligentně přizpůsobovat novým podmínkám, podnikatelský duch a inovatorství jsou vlastnostmi, které stvořily západní civilizaci. Kapitalismus současně přináší způsoby, jak nasměrovat tuto ctnost tak, aby přinášela celospolečenský užitek. Toto poznání tvoří podstatu „neviditelné ruky“ Adama Smitha.

Jak je to ale s jinými ctnostmi? Společnost si pro své fungování vyžaduje umírněnost a spravedlnost. Spravedlnost, individuální práva a pocit, že každý dostává právě to, co si zaslouží, je možné označit za etický základ kapitalismu. Kapitalismus by totiž nemohl fungovat bez legitimních vlastnických práv a dobrovolnosti ve vztazích mezi lidmi. Stejně tak je nutná odvaha – podnikatelská rozhodnutí jsou totiž vždy riskantní. Bez odvahy – a bez mnoha neúspěšných podnikatelských projektů – by nikdy nefungoval dynamický proces objevování a přizpůsobování v tržní ekonomice.

Proč ale potřebuje *laissez faire* kapitalismus víru, lásku a naději? A v jakém smyslu lze říci, že buržoazní společnost tyto ctnosti podporuje? Thomas Hobbes si kladl otázku, zda může fungovat společnost lidí, kterým chybí tyto tři ctnosti. Jeho odpověď zněla ne – jedinou možnou cestou je odevzdání všech mocí do rukou Leviathana. Hobbesův problém se snažili vyřešit i mnozí jiní filozofové

– ve dvacátém století zejména Rawls, Nozick a Buchanan. Podle McCloskeye jsou však všechny pokusy, které ve svých předpokladech vylučují tyto ctnosti jako relevantní motivující faktory, odsouzené k neúspěchu.

Individuální svoboda

Společnost existuje v konečném důsledku proto, že lidé pocítují potřebu sounáležitosti. Deirdre McCloskey se tak vrací ke Knightově charakteristice člověka jako „vrozeně společenského“. Kapitalismus ke své existenci potřebuje nějakou formu lásky či společenskosti, víru – vědomí, že někam patříme, a že existují transcendentní vlastnosti, které nás činí tím, čím jsme – a také naději – pocit, že některé z našich činů mají význam, který nás přesahuje.

Skeptikovi se může zdát, že moderní společnost – s její údajnou houbou za ziskem či sobectvím – tyto ctnosti potlačí. Není tomu tak. Naopak, je těžké si představit, že by jiný společenský systém tak podporoval lásku či přátelství jako liberální kapitalismus, ve kterém jsou mezilidské vztahy regulované primárně dobrovolností a vzájemnou sympatií – a nikoli příslušností ke kastě, či rozhodnutím společenské či náboženské autority. Neexistují také důkazy o tom, že by kapitalismus vedl ke ztrátě víry či naděje. Připomeňme, že Spojené státy jsou mimořádně religiozní zemí a že v zemích, ve kterých bylo i organizované náboženství na ústupu, nebylo nahrazené mravním vakuem, ale jinými formami realizace touhy jednotlivce po poznání transcendentna.

Kapitalismus je jen společenské uspořádání. Sám o sobě nemůže být mravní ani ctnostný, takovými mohou být jen lidé, kteří ho obývají. Recenzovaná kniha je však přesvědčivým důkazem toho, že společnost postavená na individuální svobodě a zodpovědnosti podporuje dobré a ctnostné stránky lidské povahy. ■